

РЕЧ НА ПОЧЕТКУ

Ова књига писана је као практични приручник који рецитаторима и наставницима треба да омогући отклањање недоумица у вези с припремама за рецитовање. Проблеми који настају због тих недоумица могу се уочити на такмичењима рецитатора, али и у самој настави.

Рецитовање је, као свака уметност, веома инспиративна тема, о којој се увек могу изнети нова сазнања, а она најчешће настају на основу индивидуалних искустава заљубљеника у поезију и њено казивање.

Једно од најбољих дела о рецитовању код нас свакако је књига *Основе рецитовања* Бранивоја Ђорђевића. Он је код нас поставио основе теорије рецитовања, а његова књига јесте темељ за свако озбиљније бављење рецитовањем.

Књига Ралета Дамјановића *Говор ђесме* садржи значајне описе рецитаторових унутрашњих преживљавања при сусретима с песмом, што ово дело чини драгоценим.

Поједини аутори износили су на крају својих књига сопствене моделе за казивање неких песама, вероватно да би олакшали рад рецитаторима. Овде то није учињено јер је такав метод у супротности с креативним приступом рецитовању, а он подразумева индивидуалност и оригиналност.

У приручнику *Умеће рецитовања* дата су четири критеријума за оцењивање рецитаторског наступа: избор песме, дикција, природност и сугестивност казивања. Њих је установио Савез аматера Србије, с тежњом да се пружи целовито упутство за припрему рецитаторског наступа, од избора песме до појављивања пред публиком.

Приручник је написан с намером да се рецитовање унапреди — оно у великој мери може допринети развијању љубави према матерњем језику и књижевности код ђака.

1. УВОД

РЕЦИТОВАЊЕ КАО УМЕТНОСТ

Рецитовање је облик говорења у којем речи облаче своје најсвечаније рухо.

С. Маринковић

Рецитовање је уметничко казивање књижевног текста — било напамет, било уз гледање текста.

Родитељи обично траже од деце да механички уче песмице и да их репродукују и уверени су да је управо то оно што чини рецитовање. Први аплаузи одушевљених родитеља и прве петице за верно преношење песникових речи требало би да подстакну децу на даље читање поезије, али се то обично не дешава. Касније, у средњој школи, сви се с носталгијом сећају како су некада, док су били млађи, знали много песама напамет, али су им читање и нарочито учење поезије потом постали мукотрпан посао.

Термин *декламовање* некада је имао исто значење као реч *рецитовање* (уметничко говорење поезије), али је с временом постао синоним за театрално, патетично, површно и певљиво говорење уметничког текста, праћено разметљивом гестикулацијом.¹ Ова дефиниција декламовања садржи све одреднице којима се означава оно што је недопустиво у рецитовању. Још је Гете направио разлику између декламовања, као говорења с наглашеном емоцијом, и рецитовања, у којем се осећања умерено испољавају. Декламовање је далеко од уметности — оно је све што рецитовање не сме да буде. Добро се припремити за рецитовање значи избећи елементе декламовања.

Рецитовању се не сме прилазити олако и површно јер такав приступ, као што смо видели, најчешће не доводи до љубави према поезији и њеном казивању. Не треба инсистирати на учењу песама напамет, већ на креативном читању, које је једини прави пут до успешног рецитовања. Само на тај начин развија се љубав према поезији.

¹ Речник књижевних термина, Нолит, Београд 1985, 112.

Рецитованье је уметност, рецитатор је уметник, па му треба омогућити да од малена изграђује своју креативност.

Мирослав Миловановић рецитованье сврстава у прелазну групу уметности — између просторних (ликовних уметности) и временских уметности (музика, књижевност). Уз рецитованье, тој групи припадају и остале репродуктивне уметности (певање, свирање, глума и игра), као и говорништво.²

РЕЦИТОВАЊЕ У НАСТАВНОЈ ПРАКСИ

*Образовање није припрема за
живој: оно је сам живој.*

Ц. Дјуи

Будући да рецитатора сматрамо уметником, можемо претпоставити да постоје одређени услови које он треба да испуњава. Обично се ти предуслови обједињују термином *талант*. Такво схватање, међутим, сматрамо погрешним. Таланат, сам по себи, није довољан. Ослањајући се само на природну обдареност, на слух, на оно што му „звучи“ — како се то често у пракси каже — рецитатор ће врло брзо исцрпити могућности свог талента и напретка више неће бити.

Бранивој Ђорђевић у поговору књиге *Основе рецитовања* истиче разлику која постоји између *образованог говорног понашања* и *обдареног инстинктивног понашања поетског садржаја*. Чин образованог говорног понашања приступачан је сваком човеку, док од природне обдарености зависи уметнички домет који ће рецитатор остварити. Ђорђевић додаје и да се *без образованости не може остварити никакав вреднији уметнички резултат*.³

Предуслов за рецитованье, дакле, јесте образованост, а таланат је само помоћно средство.

Управо та чињеница омогућује успешно коришћење рецитовања у настави српског језика и књижевности. Уз помоћ креативног казивања књижевних текстова код ђака се, без обзира на појединачну обдареност, развија љубав према књижевности, као и говорна култура. Тако се сваком ученику омогућује остварење онога што Б. Ђорђевић назива коректним образованим говорним понашањем. Неспорно је ипак да ће талентовани

² М. Миловановић, *Општа култура*, Лесковац 1979, 44.

³ Б. Ђорђевић, *Основе рецитовања*, Савез аматерских позоришних друштава Војводине, Нови Сад 1989, 156.

ђаци до тога доћи брже и лакше од осталих и да ће им природна надареност омогућити остваривање виших уметничких домета.

РЕЦИТАТОР КАО УМЕТНИК

Да би успешно казивао књижевне текстове, рецитатор треба да испуњава следеће услове, то јест да има:

1) развијену љубав према књижевности;
2) изражену жељу али и способност да свој доживљај и схватање поетског текста посредно (особеним али природним казивањем) прене-се другоме;

3) добру дикцију, која подразумева: чист и јасан изговор гласова српског језика, правилан акценат, ритам, темпо, коришћење пауза, добру интонацију, гласност и интензитет казивања.

Најзад, лепа боја гласа није услов за добро рецитовање, али може да улепша казивање.

КРИТЕРИЈУМИ ЗА ОЦЕЊИВАЊЕ РЕЦИТАТОРСКОГ НАСТУПА

Обично се на такмичењима оцењују следећи елементи наступа рецитатора:

- избор песме
- дикција
- природност казивања
- сугестивност говорења.

Разматрајући сваки од наведених елемената посебно, покушаћемо да рецитаторима пружимо што прецизније упутство за припрему рецитаторског наступа.

6. ПЛАН ПРИПРЕМЕ ЗА УМЕТНИЧКО КАЗИВАЊЕ ПОЕЗИЈЕ

*Сваки њоновни сусрећ с њесмом донесе не-
ишћо ново. Познајемо се добро, али ојейћ
дајемо једно другом нове и нове дарове.*

Р. Дамјановић

Припрема за уметничко казивање поезије представља сложен процес који се састоји из више фаза. Дужина тог процеса зависи од надарености, нивоа говорне културе рецитатора, врсте песме коју је изабрао и његовог рецитаторског искуства. То, ипак, не значи да искуство и надареност омогућују изостављање појединих фаза припреме. Они само могу да учине краћим неке од њих.

Учење песме напамет многи сматрају првом и најважнијом фазом припреме за рецитовање. Наставници и родитељи увек стрепе од тога да рецитатор не заборави текст и зато га нагоне да механички учи песму напамет.

Механичко учење текста песме површан је, досадан и некреативан посао, чији резултати кратко трају.

План припреме за рецитовање који ће бити представљен у овој књизи састоји се из више различитих начина креативног читања уметничког текста. При сваком новом читању рецитатор усавршава по једну од компонената које казивање чине квалитетним. Ако се рецитатор овако темељно припрема за рецитовање, механичко „бубање“ песме може чак потпуно изостати. Већ после неколико фаза рецитатор ће знати песму напамет иако није утрошио време на учење текста.

Креативно читање подразумева и повезивање садржаја песме са сопственим мислима и осећањима. А песма која се везује за сопствена схватања и емоције дуго се и памти. Ево како тај процес „уживљавања“ у песму описује чувени рецитатор Рале Дамјановић: *Нове њесме изговарам њолако, слово њо слово, реч њо реч, сћих њо сћих — да чујем како ће се огласићи. Хоћу да зајамћим њај њрви ућисак. Насћојим да уочим*

тйренутиак када почну да се стйајају йесникова и моја инстйирација, кад зайочне разорни йроцес йресађивања йесме, кад йесма из йесникове душе йређе у мою. Осеђам како се моје стйваралачко језгро йод йрийи-ском савришене йесме расйрскава на хиљаде чесйица — мисли — асоци-јација које йлаве и расйичу све ћелије йесме, а зайим се лагано йрику-йљају, йе зайочиње йтрансформација његова у говор йесме, у деклама-цију, у рецийиацију. Кад слијем мисао у једну ййачку и када је касније ка-зивањем йесме ойворим, из мене йокуља све благо йесме, виђене, додир-нуће, доживљене.²¹

План припреме за рецитовање треба да изгледа овако:

1. ИЗБОР ПЕСМЕ

Песма треба да буде примерена околностима, узрасту и полу реци-татора, уз изузетке које смо навели. Уколико се рецитатор припрема за такмичење рецитатора, важно је да избор песме буде оригиналан.

2. ПРВО ЧИТАЊЕ ПЕСМЕ

Пошто је изабрао песму, рецитатор треба да почне да се боље упо-знаје с њом. При њеном избору он је већ створио први утисак, који ће продубити првим креативним читањем песме, дакле читањем уз разми-шљање о њеним могућим значењима и осећањима која та значења могу да изазову.

Најбоље је да рецитатор чита песму у себи како не би усвојио по-грешну акцентуацију, неодговарајући темпо, интонацију и друго. То се нарочито односи на погрешно усвајање акцента речи, што је најтеже ис-правити.

Ова фаза, дакле, представља први корак у продирању у свет једног уметничког дела.

3. АКЦЕНТОВАЊЕ РЕЧИ У ПЕСМИ

Акцентовање речи мора да претходи првом гласном читању песме због поменутих разлога.

Акцентовање текстова на стандардном језику треба спровести на следећи начин: у свакој речи најпре одредити акцентовани слог (место акцента), затим дужину слога (да ли је дуг или кратак) и на крају квали-тет акцента (да ли је узлазан или силазан); утврдити да ли реч садржи и неакцентовану дужину. Исправност акцента ваља проверити у речни-цима српског језика у којима је обележен акценат речи (*Речник срйско-хрвайског књижевног језика*, Матица српска, Нови Сад 1976; *Речник у*

²¹ Р. Дамјановић, *Говор йесме*, Музеј позоришне уметности Србије, Београд 1997.

Правойису срѣскохрвайског књижевног језика, Матица српска — Матица хрватска, Нови Сад — Загреб 1960; *Речник САНУ*; *Речник срѣскога језика*, Матица српска, Нови Сад 2007). Пример:

У ѿѡзнѹ јѣсѣн

Чѹј како јѡучѣ вѣѡар кроз ѿѹсѣѣ ѿѡѡане нѡше
И гѹсѣѣ слѡјеве маглѣ у влѡжнѣ вѡѡѡ дѡ...
Са крѣком ѹзлѣѣ гѡврѡн и круѡжѣ над мѡјѡм глѡвѡм,
Муѡно је нѣбо свѡ.
Фрѣкѣ ѡкисѡ кѡњѣц и жѹрнѡ у сѣло грѡбѣ,
И вѣѡ ѿред сѡбѡм вѣдѣм ѹбог и сѣѡрѣ дѡм:
На ѿрѡгу сѣѡрица сѣѡјѣ и мѡкру живѣну вѡбѣ,
И с рѣѡм кѡсмаѣѣм својѣм ѡгрѡман зѣѡв с ѡѡм.
А вѣѡар сѹмѡрно звѣјждѣ кроз црнѡ и ѿѹсѣѣ ѿѡѡа
И гѹсѣѣ слѡјеве маглѣ у влѡжнѣ вѡѡѡ дѡ...
Са крѣком ѹзлѣѣ гѡврѡн и круѡжѣ над мѡјѡм глѡвѡм,
Муѡно је нѣбо свѡ.

В. Илић

Уколико је текст ијекавски, ваља се придржавати Вук–Даничићеве норме (в. пример на стр. 26).

Приликом акцентовања песама на неком од дијалеката пожељно је такође проверити акценте у литератури, у речницима појединих дијалеката (на пример: Н. Живковић, *Речник ѿроѡѡског говора*, Музеј Понишавља, Пирот 1987; Ј. Динић, *Речник ѿѡмѡчког говора*, СДЗБ, XXXVIII, Београд 1992; итд.). Може се затражити и помоћ људи који говоре тим дијалектом, и то најбоље старијих сељанки, које су најмање изложене утицају других говора. Пример:

Клѣѡѡ да си мојѣ белѡ лиѣце

Клѣѡѡ да си мојѣ белѡ лиѣце
Тѣбе нѣче на дѡбро да бѹде,
Шѡѡ си ѡѡлѡко белѡ и румѣно.
Да знѡм да че млѡдо да ѡѣ љѹби,
Оѡѡшлѡ би дѡле у градѣне,
Набрѡла би свакојѡко цвѣѣе,
Ал највише ѿребѣли бѡсѣѡѡѡ,
Оѡѡшлѡ би на бѣсѣѡри кладѣнѣцѣ,
Триѡѡѡѡ би си лиѣце ѿремивѡла;
Кад ме љѹби — бѡр да му мирѣше.
Да знѡм да че сѣѡѡро да ѡѣ љѹби,

*Ойишла би горе у йланину,
Набрала би свакојаке йраве,
Ал највише љуџу чемерику,
Ойишла би на муџни кладенци,
Трийуџ би си лице йремивала:
Кад ме љуби, бар да се ойрује.*

Народна песма²²

При сваком даљем читању песме строго се треба држати обележених акцената.

4. ДАЉА ЧИТАЊА ПЕСМЕ

Ова фаза подразумева више креативних читања песме, приликом којих се детаљно анализирају мисли и осећања. На основу те анализе одређују се логички и психолошки акценти, паузе, темпо казивања, варирање основног тона, интензитет гласа и гласност. Том приликом може се прибећи расписивању текста и његовом графичком обележавању. Након тога потребно је више пута читати овако обележен текст.

5. ЗАВРШНА КАЗИВАЊА ПЕСМЕ

Након овакве темељне припреме рецитатор треба да увежба све оно до чега је дошао анализом и обележио на тексту тако што ће песму говорити напамет. Пожељно је да рецитује пред неким (може и пред огледалом) ради увежбавања сугестивности казивања и стицања сигурности пред први јавни наступ.

²² Бул девојче. Народне йесме из белојаланачког краја, 73.